

İBN RÂİK

(ابن رائق)

Ebû Bekr Muhammed b. Râik el-Hazerî
(ö. 330/942)

Abbâsî Devleti'nin ilk emîrî'l-ümerâsı.

Hazar Türkleri'nden olup babası Abbâsî kumandanlarındandı. Kendisi Halife Muktedir-Billâh tarafından 317 (929) yılında kardeşi İbrâhîm ile birlikte Bağdat şurta teşkilâtının başına getirildi. İki kardeş bir yıl sonra görevden alındıysa da ertesi yıl iade edildi. Muktedir-Billâh'ın öldürülmesinden (320/932) sonra birçokları gibi onlar da Bağdat'tan ayrıldılar ve önce Medâin'e, ardından Vâsıt'a gittiler. Râzî-Billâh halife olunca İbn Râik'i hâcib yapmak istedi; ancak daha sonra bundan vazgeçti ve onu Basra ile birlikte Vâsıt valiliğine getirdi (322/934). Burada gittikçe güçlenen ve emrindeki Türk askerleriyle isyan ederek Ziyârî Emîri Merdâvic b. Ziyârî öldüren (323/935) ve yanına gelen Beckem'den de destek alan İbn Râik Bağdat'a yükümlü olduğu yıllık vergiyi göndermedi. Devlet erkânı arasındaki nüfuz mücadeleleri karşısında zor durumda kalan Râzî-Billâh, bir süre sonra onu Bağdat'a davet ederek geniş yetkilerle donattı ve kendisine emîrî'l-ümerâ unvanını verdi (Zilhicce 324 / Kasım 936). Başkumandanlık, Dîvânü'l-harâc, Dîvânü'd-dîyâ, Dîvânü'l-meâvin'in reisliği ve berîd teşkilâtının yönetimi yanında valilerin ve yüksek dereceli memurların, hatta vezirin tayini dahi onun yetki sınırları içine girdi. Devletin idarî, askerî ve malî işlerinde halifeye danışmadan karar alma ve uygulama yetkisine sahip olan İbn Râik'in protokoldeki yeri halifeden sonra geliyordu. Hutbelerde kendi adından sonra onun adının okunması bizzat halife tarafından bütün eyalet valilerine bildirilmişti. Böylece yönetim tamamen İbn Râik'in eline geçti ve halifenin ciddi bir fonksiyonu kalmadı. Daha önce de halifelerle kumandanlar arasındaki nüfuz mücadeleleri sonucu geniş yetkiler elde eden veya emîrî'l-ümerâ unvanını kullanan bazı kumandanlar bulunmakla birlikte kendisine resmen bu unvan verilen ve bu derece geniş salâhiyetlerle donatılan ilk kişi İbn Râik olmuştur.

İbn Râik 325 (937) yılında Halife Râzî-Billâh'ı, Ahvaz Valisi Ebû Abdullah el-Berîdî ile savaşa teşvik etti. Ebû Abdullah halife ile yaptığı anlaşmada vaad ettiği yıllık 360.000 dinar vergiyi Bağdat'a göndermediği gibi İbn Râik'ten ayrılıp kendisine katılan Huceriyye grubuna mensup

askerleri yanında tutmakta ısrar edince İbn Râik kumandan Beckem'i Ahvaz üzerine gönderdi. Ebû Abdullah Basra'ya, daha sonra da Fars'a Büveyhî Meliki İmâdûddeve'nin yanına kaçarak onu Irak'ı ele geçirmesi için kışkırtmaya başladı. Bu sırada Beckem'in Vâsıt'a yerleşerek bütün Irak'ı istilâ etmesinden endişelenen İbn Râik, Ebû Abdullah'a Beckem'i yendiği takdirde yıllık 600.000 dinar vergi karşılığında Vâsıt'a hâkim olabileceğini bildirdi. Ancak bunu haber alan Beckem, Ebû Abdullah'la mücadeleye girdi ve üstün gelmeyi başardı. Arkasından da İbn Râik'in makamını ele geçirmek amacıyla, mallarına el koyduğu için onunla arası açılan eski vezir İbn Mukle'nin de desteğini sağlayarak Halife Râzî-Billâh'ı kendi lehine çevirdi. Bunun üzerine İbn Mukle'nin sağ elini kestiren İbn Râik Zilkade 326'da (Eylül 938) Bağdat'a gelen Beckem'le çatışmaya girdi; fakat mağlûp olarak kaçtı. Bu gelişmeler üzerine Râzî-Billâh Beckem'i emîrî'l-ümerâlığa getirdi. Fakat 327 yılı başlarında (Kasım 938), Beckem'in halife ile birlikte Hamdânîler'in Musul emîri Nâsîrûddeve Hasan üzerine gitmesini fırsat bilen İbn Râik Bağdat'ı tekrar ele geçirdi. Bu durum Beckem'i ve halifeyi telâşlandırınca da onlara mektup yazıp özür dileyerek kendileriyle barış yapmak istediğini bildirdi. Halife ile Beckem bu isteği olumlu karşıladılar ve mektubuna Tarîkulfurât, Diyârimudar, Kinnesrîn ve Avâsım valiliği teklifiyle cevap verdiler; İbn Râik de bu teklifi kabul ederek Bağdat'tan ayrıldı (327/939).

Ertesi yıl Suriye'ye giren İbn Râik, Humus, Dimaşk ve Remle'yi ele geçirdi; daha sonra da Mısır'ı almayı planlayarak Arîş'e hareket etti. Ancak Muhammed b. Tuğç el-İşîdî ile yaptığı savaşta başlangıçta galip gelmesine rağmen yenildi ve sadece yetmiş adamı ile Dimaşk'a dönmek zorunda kaldı. Bir müddet sonra Lücûn denilen yerde 4 Zilhicce 328'de (10 Eylül 940) Muhammed b. Tuğç'un kardeşi Nasr b. Tuğç'u mağlûp etti; öldürülenler arasında Nasr da vardı. Arkasından Nasr b. Tuğç'un savaşta ölümünden üzüntü duyduğunu Muhammed b. Tuğç'a bildirerek özür diledi ve oğlu Müzâhim'i rehîn olarak gönderdi. Muhammed b. Tuğç Müzâhim'i iyi karşıladı ve ona hil'at giydirdi. Bu gelişmeler üzerine İbn Râik ile İşîdîler arasında Remle sınır kabul edilerek bir antlaşma yapıldı ve hâkimiyet bölgeleri belirlendi. Buna göre Remle dahil olmak üzere Mısır İşîdoğulları'nda kalıyor, Suriye de İbn Râik'e bırakılıyordu; ayrıca her yıl ona 140.000 dinar ödene-

cekti. Bu arada Beckem avlanırken bir eşkya grubu tarafından öldürülünce emrindeki Türkler İbn Râik'in yanına gelerek onu Irak üzerine yürümeye teşvik ettiler. İbn Râik, Irak'a gitmeye hazırlandığı sırada Halife Müttakî-Lillâh'tan kendisini Bağdat'a davet eden bir mektup aldı ve bu davete uyarak 20 Ramazan 329'da (18 Haziran 941) yola çıktı; Emîrî'l-ümerâ Kür Tegin ed-Deylemî'nin yolunu kesmesine rağmen onu mağlûp edip şehre girdi. Halife Müttakî-Lillâh tarafından kendisine hil'at giydirildi ve 26 Zilhicce 329 (21 Eylül 941) tarihinde yeniden emîrî'l-ümerâ tayin edildi. Ancak kısa bir müddet sonra tekrar Ebû Abdullah el-Berîdî ile mücadele etmek zorunda kaldı ve Ebû Abdullah'ın birlikleri Bağdat'ı basıp yağmaladılar (Cemâziyelâhîr 330 / Mart 942). Bunun üzerine İbn Râik'le birlikte şehirden kaçan Halife Müttakî-Lillâh, Hamdân oğlu Nâsîrûddeve'den yardım istedi; o da kardeşi Seyfûddeve'yi gönderdi. Müttakî-Lillâh'ı Tîkrî'te karşılayan Seyfûddeve ona büyük saygı gösterdi ve beraberinde Musul'a götürdü. Nâsîrûddeve onlara gerekli yardımı yapmakla birlikte İbn Râik'e güvenmiyordu; bir müddet sonra hazırlattığı bir komployla onu öldürttü (21 Receb 330/11 Nisan 942).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir es-Sûlî, *Ahbarû'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut 1403/1983, s. 41, 62, 76, 85-90, 99, 101, 106, 119, 121, 143, 213, 219, 223-224, 226; Arîb b. Sa'd, *Şîlatü Târîhi'l-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], IX içinde), s. 55, 125, 128, 136, 138, 142; İbn Zülâk, *Sîretü Muhammed b. Tuğç el-İşîdî* (nşr. İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh* içinde), Beyrut 1988, s. 252-259, 262, 264, 268, 269, 272; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 202, 237, 332, 335, 351-352, 356-360, 365, 367, 374, 378-379, 386, 393, 405, 408; II, 19-20, 22-23, 25, 28; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 324; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 92, 213, 225, 243, 283-284, 303, 322-323, 329, 333-337, 343-344, 346-348, 353-354, 363-364, 375-377, 380-383; İbnü't-Tîktakâ, *el-Fahrî*, s. 282; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 114-115, 118; Safedî, *el-Vâfi*, III, 69; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 184, 187, 188, 189, 192, 199, 201-202; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1932, III, 258, 260, 262, 263, 266, 272, 275; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaûti), IV, 167-168; E. Tyan, *Institutions du droit public musulman*, Paris 1954, I, 531-537; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 123; M. Defremery, "Mémoire sur les émirs al-oméra", *Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, II, Paris 1852, s. 105-196; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîlerde Emîrülümuralîğın Ortaya Çıkışı", *TED*, sy. 10-11 (1981) s. 97-108; a.mlf., "Beckem", *DİA*, V, 287; a.mlf., "Emîrî'l-ümerâ", a.e., XI, 158-159; D. Sourdel, "İbn Râ'ik", *El²* (İng.), III, 902; K. V. Zetterstéen, "İbn Râ'ik", *IA*, V/2, s. 777-778.

AHMET AĞIRAKÇA